

УДК 342.821

Олеся МАРЧЕНКО

доктор юридичних наук, професор, професор цивільного, трудового та господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Науки, 74, Дніпро, Україна, 49045

ORCID: 0009-0003-3506-2308

Scopus Author ID: 58695767700

Олеся МАРЧЕНКО

доктор філософії в галузі права, доцент кафедри європейського та міжнародного права Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Науки, 74, Дніпро, Україна, 49045

ORCID: 0000-0001-5670-8401

DOI: 10.32782/LST/2025-1-8

Бібліографічний опис статті: Марченко, О., Марченко, О. (2025). Виборче право як суб'єктивне право особи: сутність, види, форми. *Law. State. Technology*, 1, 46–51. doi: 10.32782/LST/2025-1-8

ВИБОРЧЕ ПРАВО ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ОСОБИ: СУТНІСТЬ, ВИДИ, ФОРМИ

Питання правового регулювання виборчих прав є актуальною проблемою на етапі уніфікації українського та європейського законодавства згідно Договору про асоціацію України та ЄС та необхідністю проведення демократичних та прозорих виборів з дотриманням міжнародних стандартів. У статті розглянуто визначення та основні сутнісні ознаки виборчого права як суб'єктивного природного права особи, гарантованого Загальною декларацією прав людини і закріпленого в Конституції України. Закцентовано увагу на тому, що велика кількість українців наразі знаходиться за кордоном, отримавши тимчасовий прихисток з 2022 року, а також наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб, що значно ускладнює питання організації і проведення виборів після закінчення воєнного стану. Охарактеризовано види суб'єктивного виборчого права: активне та пасивне. Проаналізовано складові активного виборчого права. Встановлено, що активне виборче право може здійснюватися в індивідуальній та колективній формі. До індивідуальної форми реалізації віднесено: участь в голосуванні, право висувати кандидатів на виборні посади, бути їх довіреною особою. До колективної форми реалізації активного виборчого права віднесено: проведення зборів громадян, зустрічей з виборцями; проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів; проведення публічних дебатів, дискусій, «круглих столів», прес-конференцій; оприлюднення у засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, аудіо- та відео кліпів; розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів; розміщення друкованих агітаційних матеріалів на носіях зовнішньої реклами. Встановлено, що колективні форми активного виборчого права мають похідний допоміжний характер по відношенню до індивідуальної форми. Автори звертають увагу на те, що у виборчому законодавстві України містяться неоднакові вимоги щодо пасивного виборчого права кандидатів на посади народних депутатів, Президента, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів у аспекті обмеження доступу до процедур висування кандидатів, що може бути охарактеризовано як дискримінаційна норма, яка потребує законодавчого врегулювання шляхом внесення відповідних змін до Виборчого кодексу.

Ключові слова: виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, суб'єктивне право особи, види, форми.

Olesia MARCHENKO

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Civil, Trade and Economic Law, Oles Honchar Dnipro National University, 74, Ave. Nauky, Dnipro, Ukraine, 49045

ORCID: 0009-0003-3506-2308

Scopus Author ID: 58695767700

Olesia MARCHENKO

Doctor of Philosophy, Associated Professor at the Department of European and International Law, Oles Honchar Dnipro National University, 74, Ave. Nauky, Dnipro, Ukraine, 49045

ORCID: 0000-0001-5670-8401

DOI: 10.32782/LST/2025-1-8

To cite this article: Marchenko, O., Marchenko, O. (2025). Vyborsche pravo yak sub'ektyvne pravo osoby: сутність, види, форми [The right to vote as a subjective right of a person: essence, types, forms]. *Law. State. Technology*, 1, 46–51. doi: 10.32782/LST/2025-1-8

THE RIGHT TO VOTE AS A SUBJECTIVE RIGHT OF A PERSON: ESSENCE, TYPES, FORMS

The issue of legal regulation of electoral rights is a pressing problem at the stage of unification of Ukrainian and European legislation in accordance with the Association Agreement between Ukraine and the EU and the need to hold democratic and transparent elections in compliance with international standards. The article examines the definition and main essential features of the right to vote as a subjective natural right of an individual, guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights and enshrined in the Constitution of Ukraine. Attention is drawn to the fact that a large number of Ukrainians are currently abroad, having received temporary shelter since 2022, as well as the presence of a significant number of internally displaced persons, which significantly complicates the issue of organizing and holding elections after the end of martial law. The types of subjective electoral right are characterized: active and passive. The components of active electoral right are analyzed. It is established that active electoral right can be exercised in individual and collective forms. The individual form of implementation includes: participation in voting, the right to nominate candidates for elected positions, and being their proxy. The collective form of implementation of active suffrage includes: holding citizens' meetings, meetings with voters; holding rallies, marches, demonstrations, pickets; holding public debates, discussions, «round tables», press conferences; publishing political advertising, speeches, interviews, essays, audio and video clips in the media; distributing election leaflets, posters and other printed campaign materials; placing printed campaign materials on outdoor advertising media. It has been established that collective forms of active suffrage have a derivative auxiliary character in relation to the individual form. The authors draw attention to the fact that the electoral legislation of Ukraine contains unequal requirements regarding the passive electoral right of candidates for the positions of people's deputies, President, deputies of local councils and village, settlement, and city mayors in terms of restricting access to candidate nomination procedures, which can be characterized as a discriminatory norm that requires legislative regulation by making appropriate amendments to the Electoral Code.

Key words: suffrage, active suffrage, passive suffrage, subjective right of the person, types, forms.

Постановка проблеми. Однією з невід'ємних ознак правової демократичної держави на сучасному етапі розвитку суспільства є народовладдя. Сам термін «демократія» перекладається саме як «народовладдя». Тобто, сучасна держава формується народом і функціонує завдяки делегуванню народом своїх повноважень відповідним органам державної влади.

Конституція України у ст.5 закріплює норму, згідно якої народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (Конституція України, 1996). При цьому органи державної влади формуються шляхом реалізації громадянами свого активного виборчого права – права обирати представників влади. Дане право є складовою частиною конституційної правосуб'єктності громадян держави, воно відноситься до найдавніших конституційних прав людини. Тому правовому регулюванню реалізації цього права людини завжди приділялося багато уваги.

Загальна декларація прав людини у ст.21 закріпила суб'єктивне виборче право особи: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади

уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» (Загальна декларація прав людини, 1948). Таким чином виборче право було віднесено до природних прав людини.

Слід зазначити, що виборче законодавство України, на жаль, не є усталеним і зазнає постійних змін протягом всього періоду незалежності держави. **За 30 років незалежності в Україні відбулось 23 загальнонаціональні виборчі кампанії: 7 президентських (з яких одні були дострокові, а одні – позачергові), 8 парламентських (з яких 4 були достроковими), 8 місцевих, не рахуючи всіх проміжних, дострокових, повторних (Жемчужникова, 2021).** Застосування різних виборчих систем під час цих виборів, внесення змін до виборчого законодавства напередодні виборів, необхідність враховувати загальні виборчі засади європейського виборчого законодавства у світлі євроінтеграційних процесів в Україні, все це зумовлює необхідність звернення уваги науковців до питання визначення сутності суб'єктивних виборчих прав особи, їх різновидів та певних обмежень в їх реалізації.

Окрім цього можна зазначити, що наступний виборчий цикл загальнодержавних виборів в Україні, ймовірно, стане найбільшим адміністративним, логістичним та операційним викликом із-поміж усіх виборів, які будь-коли відбувались на європейському континенті у новітній історії. Такі безпрецедентні виклики пов'язані із переміщенням майже 7 мільйонів українських громадян всередині України та 8 мільйонів за кордон, а також із масштабним руйнуванням української енергетичної та транспортної інфраструктури. Крім того, мільйони українців нині залишаються на окупованих Російською Федерацією територіях. Таким чином, станом на сьогодні за місцем свого довоєнного проживання та реєстрації зможуть проголосувати лише близько половини населення України (Законодавство ЄС про вибори та зобов'язання України, 2023, с.13). Це також підвищує актуальність звернення до дослідження даної тематики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання виборчих прав громадян, проблеми їх реалізації під час організації та проведення різноманітних виборів в Україні, цензи та обмеження суб'єктивного виборчого права були в центрі наукових дискусій багатьох науковців різних галузей права, в першу чергу, конституційного та адміністративного. Також до дискусії долучалися практичні фахівці в цій сфері, зокрема, члени Центральної виборчої комісії різних складів. Серед таких авторів слід виділити роботи О. Бандурки, С. Батури, І. Глиняного, О. Грабильнікової, С. Кальченка, Ю.Ключковського, В. Ковтунця, М. Козюбри, В. Колісніченка, О. Марцеляка, М. Ставнійчук, В. Шаповала та інших. Можна зазначити, що дана проблематика є достатньо дослідженою, проте даний правовий інститут настільки динамічно розвивається, що потребує додаткового наукового дослідження.

Мета статті полягає в розкритті сутності суб'єктивного виборчого права, характеристиці основних його рис, видів та обмежень, які можуть бути застосовані до нього у демократичному суспільстві на підставі закону.

Виклад основного матеріалу. Виборче право завжди розглядається у двох аспектах: як об'єктивне явище, і як суб'єктивна можливість вчинення певної дії.

Як об'єктивне явище, виборче право представляє собою сукупність норм права, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з формуванням органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом голосування (Ставнійчук, 2005).

Суб'єктивне виборче право передбачає належність громадянину невід'ємного права,

по-перше, брати участь у виборах органів державної влади та місцевого самоврядування, а, по-друге, право бути обраним до цих органів державної влади або місцевого самоврядування (Ромців, 2022: с.93). Таким чином у суб'єктивному виборчому праві особи можна виокремити дві компоненти: активне виборче право – право обирати, тобто своїми активними діями формувати органи державної влади та місцевого самоврядування, та пасивне виборче право – право бути обраним іншими виборцями до складу цих органів державної влади та місцевого самоврядування.

О. Радченко характеризуючи термін «вибори», розглядає їх у чотирьох основних аспектах. По-перше, вибори – це державотворча функція суспільства та інститут безпосередньої демократії (народовладдя). По-друге, вибори – це джерело легітимності влади, за допомогою якого відбувається інституціоналізація органів державної влади та місцевого самоврядування. По-третє, вибори – це механізм делегування владних повноважень від народу до обраних ним представників та контролю за органами державної влади. По-четверте, вибори – це інститут виявлення та формування політичних лідерів (Радченко, 2006: с.44). Виходячи з цього визначення, можна зазначити, що реалізація активного виборчого права не має зводитися лише до дії з заповнення бюлетеня під час голосування, ця реалізація є значно ширшою. Вона включає в себе як безпосередню участь у процедурі голосування у день виборів, так і можливість бути учасником виборчих комісій, офіційним спостерігачем, здійснювати передвиборчу політичну агітацію, тощо. Такої ж позиції дотримується і М.І. Хавронюк, який зазначає, що активне виборче право означає не тільки право голосу (юридичну можливість обирати), а й право висувати кандидатів на виборні посади, бути їх довіреною особою, агітувати за них тощо (Хавронюк, 2004: с. 192).

Слід погодитися з О. Грабильніковою, яка виділяє дві групи реалізації суб'єктивного права виборців: індивідуальну та колективну. Авторка вважає, що участь виборця у роботі виборчої комісії, де рішення приймаються колегіально виборцями – її членами, є колективною формою реалізації суб'єктивного права виборців (Грабильнікова, 2011: с.33). Також до колективних форм відносяться проведення зборів громадян, зустрічей з виборцями; проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів; проведення публічних дебатів, дискусій, «круглих столів», прес-конференцій; оприлюднення у засобах масової інформації політичної реклами,

виступів, інтерв'ю, нарисів, аудіо- та відео кліпів; розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів; розміщення друкованих агітаційних матеріалів на носіях зовнішньої реклами (Грабильнікова, 2011: с. 33–34).

До індивідуальних форм авторка відносить право виборців брати участь в обговоренні передвиборних програм партій (блоків), кандидатів на виборчі посади, агітувати за ті чи інші політичні сили, що беруть участь у виборах. Проте ця теза потребує деякого уточнення: ці індивідуальні форми реалізуються виборцями на підготовчому етапі виборчого процесу і, отже, мають похідний характер щодо основного суб'єктивного права виборця – обирати органи державної влади та місцевого самоврядування.

Також до похідних форм реалізації активного виборчого права можна віднести комплекс прав виборців, які виникають у процесі взаємодії з Державним реєстром виборців. Так ч. 1 ст. 10 Закону України «Про Державний реєстр виборців» встановлює, що кожен виборець має право: подавати свої персональні дані до відповідного органу ведення Реєстру; отримувати в установленому цим Законом порядку інформацію про своє включення (невключення) чи включення (невключення) інших осіб до Реєстру; отримувати інформацію про використання своїх персональних даних для цілей, не передбачених цим Законом, зокрема про те, кому і з яких підстав надавалася інформація про нього; одержувати на безоплатній основі від відповідного органу ведення Реєстру в доступній формі вичерпну інформацію про свої персональні дані, внесені до Реєстру, в установленому цим Законом порядку; звертатися в порядку, встановленому цим Законом, до відповідного органу ведення Реєстру із заявою щодо неправомірного включення (невключення) до Реєстру себе чи інших осіб, запису про себе чи про інших осіб, виправлення недостовірних відомостей Реєстру щодо себе або інших осіб; оскаржувати в установленому законом порядку рішення, дії чи бездіяльність органів Реєстру; захищати будь-якими не забороненими законом способами свої права та законні інтереси у разі їх порушення під час ведення Реєстру (Закон України «Про Державний реєстр виборців», 2007).

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що колективні форми виборчого суб'єктивного права носять допоміжний, організаційно-правовий характер стосовно основного індивідуального права виборця – брати участь у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування.

Що стосується пасивного виборчого права особи, то, як вже зазначалося вище, воно закріплено в Конституції: ст. 76 передбачає, що народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх 5 років; ст. 103 встановлює, що Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою (Конституція, 1996). Ці ж вимоги до кандидатів містяться і у Виборчому кодексі України: ст. 75 – щодо кандидатів на посаду Президента, ст. 134 – щодо кандидатів у народні депутати. Стосовно вимог до пасивного виборчого права кандидатів на посаду депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, то вони закріплені у ст. 193 Виборчого кодексу і передбачають, що депутатом, сільським, селищним, міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України (Виборчий кодекс, 2019). Тобто, особа має досягти 18 років.

Але викликає, як мінімум, подив позиція законодавця щодо обмежень для кандидатів на зазначені посади. Ці вимоги не є однаковими для всіх видів виборів. Так, не може бути висунутий кандидатом та обраний народним депутатом громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку (Виборчий кодекс, 2019, ст. 134).

Але для кандидатів у депутати місцевих рад, сільських, селищних, міських голів встановлені вже інші обмеження: ними не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку (Виборчий кодекс, 2019, ст. 193).

При цьому для кандидатів на посаду Президента України жодних обмежень ні Конституцією, ні Виборчим кодексом взагалі не передбачено. Такий підхід законодавця не є виправданим, оскільки може бути кваліфікований як дискримінаційний: чим вище посада, на яку претендує кандидат – тим менші обмеження для пасивного виборчого права особи. Отже, це питання потребує нагального врегулювання шляхом внесення відповідних змін до виборчого законодавства.

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що виборче право в Україні розвивається, в цілому, в рамках міжнародних та європейських норм; виборче право поділяється на активне та пасивне; активне виборче право існує у індивідуальній та колективній формах;

колективні форми активного виборчого права мають допоміжний організаційний характер; пасивне виборче право визначається суперечливими рисами і потребує уніфікації для усунення дискримінаційних ознак шляхом внесення відповідних змін до виборчого законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-В. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Жемчужникова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні. *Опора*. 22.02.2021р. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-vivoriv-viborchi-sistemi-v-ukrayini-22821>
4. Законодавство ЄС про вибори та зобов'язання України. *IFES в Україні | травень 2023 року*. 128с. URL: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/01/zakonodavstvo-eu-pro-vybory-ta-zabovyazannia-ukrainy.pdf>
5. Виборче право. М. І. Ставнійчук. Енциклопедія Сучасної України. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-33917>
6. Ромців О. І. Виборчі цензи як необхідні «обмеження» виборчого права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 93–96.
7. Радченко О. В. Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві. Х.: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. 243 с.
8. Рабинович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 464 с.
9. Грабильнікова О. А. Форми здійснення суб'єктивних прав виборців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2011. № 2. С. 29–36.
10. Про Державний реєстр виборців: Закон України № 698-V від 22.02.2007р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 20. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
11. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року 396-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

REFERENCES:

1. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. № 254k/96-V. [Constitution of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR). 1996. № 30. St. 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny: Pryynyata i proholoshena rezolyutsiyeyu 217 A (III) Heneral'noyi Asambleyi OON vid 10 hrudnya 1948 roku. [Universal Declaration of Human Rights: Adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Zhemchuzhnykova, K. (2021). Istoriya vyboriv: vyborchi systemy v Ukrayini [History of elections: electoral systems in Ukraine]. Opora. 22.02.2021r. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-vivoriv-viborchi-sistemi-v-ukrayini-22821>
4. Zakonodavstvo YES pro vybory ta zobov'yazannya Ukrayiny. IFES v Ukrayini | traven' 2023 roku. 128s [EU Legislation on Elections and Ukraine's Obligations. IFES in Ukraine | May 2023]. Retrieved from: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/01/zakonodavstvo-eu-pro-vybory-ta-zabovyazannia-ukrainy.pdf>
5. Stavniiichuk, M. I. (2005). Vyborsche pravo. Encyclopedia of Modern Ukraine [Online] / Eds. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. H. Zhelezniak [et al.] ; National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv : The NASU institute of Encyclopedic Research, Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-33917>
6. Romtsiv, O. I. (2022). Vyborchy tsenzy yak neobkhydny "obmezhennya" vyborchoho prava [Electoral qualifications as necessary "restrictions" of the right to vote]. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. № 4. S. 93–96.
7. Radchenko, O. V. (2006). Vlada i vybory: instytutsiyna vzayemodiya v demokratychnomu suspil'stvi [Power and elections: institutional interaction in a democratic society]. KH.: KharRI NADU «Mahistr», 243 s.

8. Rabynovych, P. M., Khavronyuk, M. I. (2004). Prava lyudyny i hromadyanyna: navch. posib [Human and citizen rights: teaching aids] K.: Atika, 464 s.
9. Hrabyl'nikova, O. A. (2011). Formy zdiysnennya sub'yektyvnykh prav vybortsiv [Forms of exercising subjective rights of voters]. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi*. №.2. S. 29–36.
10. Pro Derzhavnyy reyestr vybortsiv: Zakon Ukrayiny [On the State Register of Voters: Law of Ukraine] № 698-V vid 22.02.2007r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 2007. № 20. St. 282. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
11. Vyborchyy kodeks Ukrayiny vid 19 hrudnya 2019 roku № 396-IX. [Electoral Code of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 2020. № 7. № 8. № 9. St.48 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>